

'שלא עשני גוי' - ברכת 'הנעה'

אניני טעם, ביותר המודרניים שבהם, מוצאים טעם לפגם בנוסחה של ברכה זו; מרה היא בפייהם, ורחוקה מכליותיהם. אולם אחר התבוננות נמצא כי טעמה איננו מר, וריחה לא נמר.

ברכת 'שלא עשני גוי' דומה היא לשכנתה ברכת 'שלא עשני אשה'. מה האחרונה הודאה היא על שום שמחוייבים אנשים במצוות שנשים פטורות מהן, אף ההודאה על היותנו יהודים מכוונת למצוות היתרות שהתחייבנו בהן¹. שתי הברכות הן חידוש במובן זה שאדם מברך על תוספת עול שנפלה בחלקו; זקוק אדם למאמץ רוחני בכדי לגבש בקרבו חווית שמחה על שנפל בחלקו לעבוד את ה' ביתר שאת ורוב משאת. כך ממש מצינו בתוספתא²:

רבי יהודה אומר... ברוך שלא עשני גוי - כל הגוים כאין כנגדו (ישעיהו מ, יז).
ברוך שלא עשני אשה... שאין הנשים חייבות במצוות.

בנוגע לאשה מפורש הטעם שכתבנו. באשר לגוי משתמע לכאורה מלשון התוספתא שעילת הברכה אינה משום שהגוי אינו חייב בתרי"ג מצוות, אלא מפני שהגויים (בשונה מהיהודים) אינם כלום לעומת הבורא³. להלן נבסס שאכן נסובה ברכת 'שלא עשני גוי' לעול המצוות המוטל על בן ישראל; אבל הספירה הגונה לתוכן

1 "שצריך ליתן שבח והודאה למקום שבחר בנו מכל הגוים וקרבתו לעבודתו", כך מבאר הטור (או"ח סימן מו) ברכה זו. כיוצא בזה כתב בבית יוסף שם בעקבות רש"י, ודברי רש"י בישעיהו (להלן) מתבארים אל נכון.

2

ברכות פ"ו.

3 לכאורה ההשקפה התורנית אינה מזיקה כלל לפלפל ולבאר, שהרי מהותם של בריה ובריה ועם ועם המה בגדר "לא מחשבותי מחשבותיכם" ו"מי יאמר לך מה תעשה". הרמב"ם (מו"נ ח"ב פכ"ה) כתב "עם הדעה בחידוש העולם... תיפול כל שאלה שתשאל בענין זה... ומדוע נתן ה' תורה לאומה מיוחדת ולא נתן לזולת... כך רצה או כך חייבה חכמתו" (תרגום הרב קאפח). אבל דוק, אין הרמב"ם קובע אלא שאל ימוטו רגלינו אם לא מצאנו הסבר נאות; אך בודאי עדיף לתור אחר נימוק הגון, וכמו שראוי לחשוף טעמי כל המצוות, עיי"ש. ועוד: לא באתי אלא לציין שדעת רש"י משייכת את בחירת ישראל לא לחוקים אלא למשפטים, ודינו של הבורא תואם למעשי האומות. והרי אף אליבא דרש"י עדיין חסרים אנו הבנת פרטי הענין, כגון מדוע אומות נגדרות במהות קבועה מדור לדור ולא נידון כל יחיד מחדש בכל דור.

הברכה עדיין אינה מבררת מה ענין להזכיר יתרון ישראל על גוי בברכותינו. לא נהיר במה מרוממת ההודאה **ההשוואתית** את אומריה. דהיינו, כלולות בלשון הברכה שתי אמירות: א. ברוך אתה... שנתת לנו תרי"ג מצוות; ב. ברוך אתה... שלא עשה כן לכל גוי (עבד, אשה). למה לא להסתפק בציון המעלה הרוחנית עצמה שזכינו אנו לה, הלא 'טיב הסחורה' אינו משתבח מהיותה חסרה לאחרים? בשלמא לו עסקנו בשמחת האדם בשל כסף שנפל בחלקו (או כבוד, בריאות והנאות ידועות), כי אז היעדרו אצל הזולת, הריהו אכן - לפי דרכו הרדודה של עולם - מרכיב בשמחה ובסיפוק; לעומתן מתנות רוחניות, כחוכמה, מידות טובות וקדושה, ערכן בעצמן! השמח על שה' ברא נפשות רבות וחסרונן, ואך הוא יצא מן הכלל לטובה - ברכתו קללת עצמו היא, מפני שהיא מורה שנחלת חלקו שטוחה וקטנונית. עוד זאת, האין פסול חמור בברכה בגין חסרונם של אחרים (גוי, עבד, אשה), בבחינת עולץ ברעת זולתו?

קושיא זו, כהיות רבות אחרות, מעיקה בהבטה ארעית; עיון יפה מזהה דווקא הבחנות ורגישויות דקות. נפרט בזה אחת לאחת את אשר נראה לנו כמכוון במילות הברכה, דברים העולים כמדומני מתוך ההקשר, ואינם בבחינת חידוש.

א. הזכרת הגוי מציינת שלא כל בן אנוש באשר הוא זכה במצוות, כך שחלקנו "לפנים משורת הטבע" ואינו מובן מאליו, והיעדר זכות זו בגויים הינה בבחינת **סימן וראיה** לכך. הווי אומר, חסרונם (או פגמם או רעתם) של הגויים, לגופו, אינה מענין הברכה כלל! הזכרת הגוי מציינת שתרי"ג הציוויים בבחינת תוספת מיוחדת המה, לא מצב טבעי אוטומטי. שלושה ביטויים חשובים לכך: **שמחתנו** מתגברת על רקע תחושת ההיעדר הפוטנציאלי, ומתעוררת בנו מעין הרגשת מעבר מאין ליש. בנוסף, ובלי תלות בהסבר הקודם, מתווספת לכך **הודאה**; מאחר וישראל בלבד קיבלו זכות זו, הרי ישנה עילה חדשה להודות לה' מלבד חובת ההודאה לעצם הטובה הרוחנית, הודאה שהיא בחינה עצמאית הנפרדת מיסוד השמחה. לא ש'טיב הסחורה' גופו נשתנה, אבל נוצרה חובה להודות **לנותן התורה**. חוץ לשמחה וחוץ להודאה קיים בברכה פן שלישי, נכנהו **הנעה**; פירוש, תיבות הברכה כוללות תמריץ כלשהו לקבלת

4 אכן, כך התריס הפילוסוף היהודי המוחרס ברוך שפינוזה (מאמר תיאולוגי מדיני פרק ג), בתגובה להבדלה בין ישראל לעמים כרעיון מרכזי בתורתנו ותפילותינו, בארסו הסגנוני האופייני: "החושב את עצמו מאושר יותר לפי שטוב לו בלבד ולא לזולתו... הרי שאינו יודע הצלחה אמיתית ואושר מה הם... השמח בכך הרי הוא שמח ברעת זולתו" וכו'. שפינוזה, שעסק בליטוש עדשות לפרנסתו, הותיר עכורות את עדשות השקפתו כלפי אופי עמו ותורתו, וכמה מנקודות טעותו נפרשות במאמר זה (במקום אחר ציינו את התעלמותו משוליות ענין ההשוואה העממית לגוי, לעומת עול המצוות החמור והנצחי שנטל על עצמו העם הזה). עם זאת, צריך לבטא ברורות: קטני הדעת שבכל דור ודור תפילתם נמשכת אחר קטנוניותם, והריהי סם המות להם (כתורה שנעשית לפעמים סם המות ללומדיה) ו'סם חיים' לפילוסופים כשפינוזה. ודרך אגב, אין זהות בין שאלתנו למעלה לדיון אחר הנוגע לנוסח בדרך השלילה של שלוש הברכות; נוסח חילופי חיובי, כמו שעשני ישראל, גבר או בן חורין, היה מותיר את בעייתנו על כנה, מאחר שהיסוד ההשוואתי כלול בתוכו, רק שהוא פחות בוטה.

עול המצוות, במובן זה שהטעמת היעדר עול תרי"ג מצוות בקרב רוב האנושות הינה הדמיה של חסרון הטובה, והיא מעוררת במברך נימה של סכנת החמצה, כאומרת: 'הזכות לעבודת ה' אינה ירושה לך', היאהר לבל תחמיץ את ההזדמנות שבידך. סוף דבר: שקר הוא לומר שאושרנו גדל מפני היותנו מהרהרים בגורלם החסר (או ברעתם) של אחרים.

הנה מתברר שמילות הברכה כפי שיסדוה חכמים כוללות 'סולמות הרמונייה' לעלות בם השמימה, מהם הבלטנו שלושה: שמחה, הודאה, והנעה - בבחינת כח דוחף לקיים פיקודי ה'⁵.

ב. יהודי פלוני המודה לאלוקיו על שום עול תרי"ג מצוות שזכה בהן, כיצד יברר כלפי עצמו שברכתו אינה מן השפה ולחוץ וכצפוף הזרז - והלא מדרגה נישאה היא לחבוק תרי"ג מטלות כאילו הן תרי"ג מתנות, ולקבל בפנים צוהלות חובה רוחנית עצומת ממדים, לאדם הפרטי וללאום כולו! בנקודה עדינה זו קבעה ההלכה שברכתו של בן ישראל בגין נתינת התורה תתנסח במילים 'שלא עשני גוי', כאומרת: "יהודי, בחון דרגתך; אם פנה ברכתך, הרי שמחה בנפשך תצוף עת יפגשך גוי. אבל אם אינך שש על אימרת ה' כמוצא שלל רב, על כרחך תיתקף קנאה בראותך אורחות גויים הצולחים בקלילות ובנועם את ים החיים". נמצאנו מזהים שמטרה חינוכית רוחנית נאה מגולמת בברכה זו. ושוב, חסרונו של הגוי משורבב הכא לא כתנאי ולא כסיבה לשמחתנו, כי אם כאמצעי הנעה לעבודת היהודי את הקב"ה. כשם שישנן ברכות הנאה (=הנהנין) - כך יש בצידן ברכות 'הנעה', ולעיתים שתי אלו הן פניה של מטבע לשון אחת.⁶

5 השווה עם דעת רש"י הירש (סידורו עמ' יא) ששלוש ברכות 'שלא עשני' אינן ברכות הודאה, רק "לבחון את תפקידנו" לקיים המצוות. מרשר"ה נלמד שחזוק לחיי מצוות עשוי להיכלל בנוסח הברכות. מאידך נוקטים אנו כאן בגישה של 'גם מזה אל תנח ידיך', שלא כרשר"ה; אפשר שהתרסות מסוג אלו של הפילוסוף (בהערה הקודמת) הניאו את הרב הירש מדרכנו. השווה עוד עם לשון רמב"ם (הל' ברכות א, ד): "וברכות רבות תקנו חכמים... כדי לזכור את הבורא תמיד, אע"פ שלא נהנה או עשה מצוה" (וראה גם אנצט"ל כרך ד ערך 'ברכות' עמ' רצא). יש לציין שפריסת רעיונות נוספים בהמשך תיתן ביטוי רחב עוד יותר לראיית הברכות והתפללות כמתפוצצות לכמה ניצוצות. תפילה וברכה אינן הצהרה בבית משפט, גם לא מאמר מחקרי, אף לא הצהרת כוונות (למרות השימוש בתיבת 'כוונות'); הללו כוחן בייבשן המדויק ובהיותן חד משמעיות, וערכן מיכשורי (=אמצעי לך) ואילו התפללות זרם חיים המה ממעיין מקור הנשמה, מכתב חכמינו ז"ל לדורות מתחלפים ולתיקונים המשתנים כמפורסם.

6 תיבות ברכות שלא עשני עבד ואשה מוארות גם המה במסלול זה; באשר לעבד הרעיון הוא שתפיסת גורלי כמוצלח ומאושר לא תתרשם משפלותו הכלכלית חברתית, אלא אך ורק על שום יתרוני במצוות. אשה שרויה היא בתווד, היינו היא נתפסת לעיתים כמועדפת מכמה צדדים (כגון מפאת סגולתה ללדת ועוד) ונחותה מצדדים אחרים. מותר מעתה לשער שתרי לישני ידועים (ברש"י מנחות מג, א) אינם חולקים, רק מבטאים שני פניה של **אמירה אחת**:

מהלך זה מסתייע ממקום בלתי צפוי, בהיותו עשוי להקהות חודה של תמיהה רבתי: הלא דבר הוא, כיצד תיקנו חכמינו שיהודי לעת קומו בכל בוקר, עודו משפשף את עיניו, ללא כל עילה והקשר, מברך בנוסח בוטה 'שלא עשני גוי', וכאילו נתעלמו מחשש תרעומת הגויים? ונראה כי מתקני הברכה כיוונו שהיהודי חרף היותו נרדף וקשה יום, יברך מעין 'ברכת אף על פי', הגורסת "למרות הכל אני מודה לה", מפני השמחה והחשיבות שיש בַּזכות לעבוד את ה' בתרי"ג מצוותיו". הווי אומר, תיבות הברכה מכילות במובלע את ההצהרה שבעיני **בשר גורל הגויים אכן שפר מגורלנו אנו**, רק שאנחנו בני ישראל מברכים ברכה מנחמת החותרת תחת הנראה לעיניים. שינוי לשונו של רבי יהודה בתוספתא צויין בהקדמת מאמר זה כנקודה הזקוקת ליבון, האם הברכה המתמייחסת לגוי נוגעת אכן לפטור הגוי מרובי המצוות, בהקבלה לעניינה של ברכת של"ע אשה. עיון מתון בפסוק המצוטט 'כל הגויים כאין כנגדו מאפס ותהו נחשבו לו' מעלה, שע"פ רבי יהודה לא בנחיתות טבעית נתונה מדובר, שכן פשיטא שבני אדם כולם, ולא רק הגויים, כאין המה בפני הבורא⁸; הפירוש הנכון יוכר מדברי רש"י מעט קודם לפסוק זה (מ, טו), שם מבאר הוא בעקבות חז"ל⁹ את הפסוק הן כגוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו: "הגוים הממאנים להכיר את בוראם, ואין חשובין לו להעמיד מהם נביאים לגלות סודו". כלומר, תיבת 'נחשבו' אין משמעה העמדת האומות למול בורא שמים וארץ, מהות מול מהות, אלא משמעה התייחסות הבורא אל הגויים בעקבות מעשיהם; מאחר שהם ממאנים להכיר את בוראם ולעובדו, אינם ראויים להקים מהם נביאים. הפסוק שהביא רבי יהודה בתוספתא מכוון אף הוא לגויים, אשר סירובם לקבל מלכות ה' הוא שאיפשר, אף גרר, בחירת בני ישראל שקיבלו על עצמם נעשה ונשמע. כך מובהר גם בביאור רש"י למילים כאין כנגדו: "כאין הם בעיניו, ואין חשובין לפניו", 'כנגדו' משמע בעיניו (ולא: למולו), ותיבת 'נחשבו' מציינת את מידת הערכתו למול התנהגותם. הרי שברכת שלא עשני גוי מציינת לעול תורה בו זכו ישראל ולא הגויים; העדפת ה' את ישראל אינה בבחינת גזירה משמים, אלא על שום התנהגותם הנאה של ישראל, שלא כאומות. הנה, עניין אחד משתקף בברכה זו ובברכת שלא עשני אשה, מבחינת סוג הטובה

ללשון ראשון, של"ע גוי, עבד ואשה נוגע למצבו המעמדי כלכלי של מושא הברכה, וללישנא אחרתא מכוונת הברכה למידת המחוייבות במצוות.

- 7 שלא כהבדלה בין ישראל לעמים הנזכרת רבות בתפילותינו, ומשתמעת כביטוי ציורי לקביעה 'הנסבלת' שדעותינו והנהגותינו נכונות ואמיתיות, שלא כאורחות חייהם ואמונותיהם. ועוד, התפילות נוגעות בעמים השונים, לא בגוי הבודד, בשונה מברכת שלא עשאני גוי המציינת לפער ביני כיהודי פרטי לבין הגוי הקונקרטי.
- 8 מפני מה נמנעו חז"ל מלנקוט שתיבת 'גוים' מכוונת לכל יושבי חלד, והפסוק יתפרש כקובע שבני אנוש כולם, כאין וכאפס מול גדלות ה' – זאת איני יודע; הם ביפרו לבאר שב'גוים' במובן המצומצם עסקינן.
- 9 מדרש רבה במדבר פרשה א סימן ד: "שאין להקב"ה הניה מהם שנאמר כל הגוים כאין נגדו, אבל ישראל יש להקב"ה הניה מהם, קורין שמע, מתפללין ומברכין" וכו'.

המדוברת. ולא קשיא שינוי הלשון בתוספתא, דגבי אשה נאמר "שאין הנשים חייבות במצוות" וגבי גויים ננקטה לשון אחרת - מאחר שהגויים בחירתם גרמה שנשללה מהם התורה במלואה (כמ"ש רש"י), מה שאין כן הנשים שנולדו מעיקרא כפי שהן בגזירת עליון.

אבקש לחדד: מושאה של ברכה זו הוא פטורן של האומות מהמצוות - לעומתנו, המחוייבים. המון האנשים והנשים מן הגויים, שאורח חייהם מושתת על שבע מצוות בני נח, המה מושאה של ברכת של"ע גוי. אין הם ראויים להוציא מתוכם נביאים, ואין לקב"ה הנאה מק"ש ותפילה שלהם, אבל חייהם מתנהלים ע"פ מה שנצטוו בסיני כבני נח. אמת, מיאונם ההיסטורי להכיר את בוראם כיאות הוא שהביא להבדלתם מהזכות לקבלת התורה במלואה - אך תיבות שלא עשני גוי אינן מוסבות למיאון יסודי זה, כי אם למצבם ההווה, לפטורן מתרי"ג, לעומת העול המוטל על ישראל. לדרךנו זו, בתוך התיבות שלא עשני גוי לא כלולות התרסה וביקורת כנגד מעשי הגויים; הערכת ההתנהגות בפועל (האם אנו ישראל מקלים במצוות שונות או האם הגויים מזלזלים בדינים למיניהם) הריהי חוץ לגדר עניינה של הברכה. הברכה נסבה ל'**סטטוס הבסיסי**', לזכות להיות חייב במצוות - ותו לא.

נוכל עתה להקהות את חוד התמיהה שהוזכרה, בדבר מה שנראה כפתחון פה לשונאי ישראל בעקבות הצהרתנו היומיומית "שלא עשני גוי". כל שמכוונת הברכה הוא להודות לבורא עולם על שום העול הנשגב שזכינו בו, ומי זה יקנא בקבלת עול מתמשך? מה גם שרהיטת לשון חז"ל והמפרשים לעיל מלמדת שאיננו מביעים בזה את שמחתנו מפני השכר והעונג הנגמלים בעתיד, אלא מפני זכותנו גופה לעבודת ה'. כך נוהגים אצלנו לאחל זה לזה "תזכה למצוות" כמחווה למסייעים לבריאותנו ופרנסתנו¹⁰.

10 כדאי לצרף בכאן דברים היוצאים מהברכה השכנה, 'שעשני כרצוני', העשויה ללמדנו פרק ב'הלכות נעלבים' (אם בכח אם בפועל) בגלל נוסח ברכת הגבר הישראלי בן החורין. ברכת 'שעשני כרצוני' בפי הנשים מאזנת ומפרשת את מלות "שלא עשני אשה" היוצאות מפי האנשים. תיבת **כרצוני** הובנה ע"י רבים כבאה לאפוקי 'רצוני שלי', דהיינו רצוני הצודק של הבורא כופף את רצונה של האשה; אבל אפשר להבין 'כרצוני' בדרך שונה: כאמור, השמחה בעול המצוות במלואו אינה מציינת ביקורת או נזיפה כלפי מי שלא חוייב בכך, כיצד אם כן תברך האשה על מצוותיה שלה? למאורעות טובים **בעליל** נתייחד הלשון 'הטוב והמטיב'; לאירועים רעים יוחד מטבע לשון 'ברוך דיין האמת' מאחר ויש כאן דין ומשפט שתוצאתו אמת, הנעלה לא פעם מבינת אנוש וכופה עצמה על האדם; בפנינו מצב שלישי, בו נפטרה האשה מחלק מהמצוות, ובגינו א"א לה לברך ברכת הרעה - שהרי לא חטאה ואינה עומדת לדין, וגם 'הטוב והמטיב' אינו הביטוי ההולם, כי משקבעו חז"ל בברכת של"ע אשה שיש לגברים להודות ולשמוח על היותם מחוייבים בכל המצוות - היאך תאמרנה הנשים ההיפך? אך אשה בריה של 'לכתחילה' היא, ויעודה על אורח ציוויה המיוחדים הרי הוא יעוד מלא. לפיכך סמכו הפוסקים ידיהם על מילת 'כרצוני' כנעלית מהגדרה ו'כמתחמקת' מתיוג; לאמור: 'רצוני' - לאפוקי דינו האמיתי היוצא ממשפטו, גם לאפוקי טובו ה**ניכר לכל**, וכנ"ל. ואי אפשר שלא להיזכר בהתנסחות ה'מורה נבוכית' החוזרת "עד שיסתיים הדבר אל רצונו

ברוח זו ניתן, לטעמי, לנסות לנמק מנהג דורות, שגם נפסק על ידי חשובי הפוסקים, לומר 'שלא עשני גוי', בשונה מדעתו (החריגה) של רבי יהוסף זכריה שטרן¹¹, ששלל בחריפות נוסח זה בנימוק שתיבת 'גוי' כוללת במשמעה גם 'ישראל', והצריך לומר 'כגויי הארצות' וכד'. אלא שיש לטעון, אדרבא, מאחר וראיותיו שלו מכריחות שתיבת 'גוי' משמעה **עם כל דהוא** (ולא: עם שאינו העם היהודי), מתפרש הנוסח 'שלא עשני גוי' כאומר שאין אנו רשאים להסתפק באורח החיים **השכיח** בקרב עם דעלמא (היינו שבע מצוות בני נח); מאתנו נדרש אורח חיים יחודי, יהודי.

יש מקום לשער, שאחר שמשמעותה השורשית של תיבת גוי היא קבוצה לאומית (או קבוצה בכלל), יוסד בתנ"ך וכן בכתבי חז"ל ענף משמעות חדש לתיבה זו, לאמור - אומה שאינה יהודית תיקרא אף היא 'גוי', מפני התנהלותה על פי אורח חיים כללי סתמי נעדר כל יחוד רוחני דתי. ומהענף הזה הנצו חז"ל פרי, והוא האיש הפרטי הנמנה על 'גוי' (=אומה שאינה יהודית) שגם הוא גוי יקרא, מפני שחיי **מתנהגים בסתמיות המאפיינת את העם עליו הוא נמנה**. הסתעפות משולשת זו במשמעותה של מילת 'גוי' מתבארת כמהלך מכוון ומוסבר היטב. ממוצא דבר נשכיל, שהגם שנוסח הברכה דנן מכוון לגוי האחד הפרטי ולא לקבוצה לאומית, הרי ע"פ הביאור הנזכר נקל לקבל את הצדקתנו לעיל לנוסח הנהוג 'שלא עשני גוי'.

טרם סיום ארצה לשער שהקורא המצוי חש אי נחות, ממה שנדמה כמאמץ שמאפיין מאמר זה לפרש את ברכת של"ע גוי בדרך שאינה נוזפת או עולבת בגוי. לו אני במקום הקורא, כך הייתי טוען: "מה לך אפולוגטיקן מתפתל להראות העמים והשרים יופייה של כנסת ישראל, האין התנ"ך כולו אמירה נוקבת מתמשכת 'שלא עשני גוי'? ייעודם היסודי של שלושת האבות, ועילת גיבושו של ישראל כעם לבדד ישכון, הוא רצון ה' לראות גוי אחד קדוש בארץ, למול מצבם הרוחני הנחות של אומות העולם בני נח אשר הכעיסו את ה'. הנביאים ממשיכים אף הם, ובדוגמאות מרובות, באותו נתיב. תפילות ישראל מפולשות באמירות "והבדילנו מן התועים", "שהם משתחוים להבל וריק", ברכות התורה, "אתה בחרתנו מכל העמים", "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד", ועוד. דעת לנבון נקל שהדגשת הפער בין ישראל לעמים, בתורתנו ותפילותינו, הנו מרכיב חינוכי **הכרחי** במגמתה של עבודת ה', ויש בה כדי להזכירנו שוב ושוב איך לא להתנהג, ועל שום ולשם מה קבלנו עול מצוותיו, להפרישנו מן הגויים המתנהלים ע"פ מצוות בני נח, וק"ו להרחיקנו מהללו שגם שבע מצוות אלו מהם והלאה. הלכות מרובות בהנהגת ישראל ביחס לגוי כורכות במהותן נזיפה והעלבה של הגוי; ומה הועלת אתה הכותב בהסירך מוקש מילולי אחד?"

יתעלה בלבד... או אל גזירת חכמתו", כגון בח"א פס"ט או ח"ב פכ"ה שצוטט לעיל בהערה 3 (והשווה כל זאת עם מ"ש במאמרי 'שעשני כרצונו', 'צהר' גל' כה [אביב תשס"ו] עמ' 135-132; דברים אלו משלימים היטב לנדפס שם). למרות ההבדלים שצינו בין מעמד הגוי למעמד האשה אין מעמד הגוי נהיר וחתוד, ועיין ביאורו של בעל תפארת ישראל למשנת 'חביב אדם שנברא בצלם'.

11 שו"ת זכר יהוסף או"ח סימן יג.

אשיב: דיוננו נסב לבחינת המשמעות הנכונה של מילות שלוש הברכות המסויימות הללו, לפי היוצא מעיון הגון בברכות ותפילות נוספות, ומדברי חז"ל במקומות אחרים. הציר המוליך את מאמרנו הוא זיקוק שמחת הנפש מסיגים אפשריים, ללא כל שייכות לתגובת העולם הגויי. שכן אפילו לא נודע בגויים שמברכים אנו בכל יום של"ע גוי, עומדת עדיין בכל חשיבותה מגמת מילות הברכה להפיק אושר רוחני היונק מתודעת היותנו מחוייבים במצוות, והרי נימקנו כיצד מגדילה ההודאה ההשוואתית את המדרגה הרוחנית. המברך ברכות השחר איננו מפנה אמירה כלפי הגוי - רק ליוצר האדם המקיימו ומקימו בכל בוקר. הזוכה שענינו וכל חושיו מתעוררים ליום חדש, הדריכוהו חכמינו לברך על כל **הטוב העצמי** שיש בו ובקיומו, בחומר וברוח: מודה אני לפניך ריבונו של עולם, ואין אחר בינינו!

קטונתי מלחדש פירושי תפילות; באתי רק להצביע על מה שמשמעו, והבוחר יבחר. ברוך אשר בנו בחר.



...עוד היום שרים לתינוק הנוצרי בעריסתו על 'העם היהודי שהושפל מאת הא-ל בגלל חטאיו', על היהודים הנידונים לכל לחץ ודיכוי בשביל חטאיהם; והפה הנוצרי יודע לרכז במילת הגנאי 'יהודי' כל ביטוי של מרירות, משטמה ובזו מכוער...

...אפילו אם נשוב וניטוש את כל מצוות התורה, ונצמצם את יהדותנו עד ליחודנו לפני מתן התורה בהר סיני - בכל זאת השם 'יהודי' עילה מספקת הוא בכל עת להמן ולעמלק לשנוא אותנו ולהתייחס אלינו כאל אויבים...

מתוך 'לדורו ולדורות', לקט מכתבי הרב שמשון רפאל הירש זצ"ל, מוסד יצחק ברויאר, ירושלים תשמ"ט, עמ' 91